

Constant 1-op 1 de podcast

Transcriptie van aflevering 3 - Spelende Mens

(Muziek: 'Fête de la Tristesse' uit de originele soundtrack van *Constant 1-op-1* door NEEF.)

Thijs van Elten (host; TvE): Welkom, bij de podcast over Constant Nieuwenhuys. U kent hem misschien al als een van de oprichters en kunstenaars van Cobra, zoals u kon beluisteren in de eerste aflevering. Of u kent Constant als een ontwerper van de futuristische stad New Babylon. Een stad waarin de nomadische, creatieve en spelende mens centraal staat. In aflevering twee stond dit levenswerk van Constant centraal. Constant begon met New Babylon in de jaren '50 en werkt eraan tot 1974. In al deze jaren is het idee van de nieuwe stad prominent aanwezig in het werk van Constant.

Maar dan breken de jaren '70 aan. Een tijd waarin het grote publiek ineens geconfronteerd werd met bewegende beelden van de oorlog in Vietnam. Daarvoor bleef het toch bij zwart-witte krantenkoppen en foto's. Toen Amerika, bang voor het communisme dat ze zijn, bommen gooide op Vietnam, braken wereldwijd protesten uit. Ook kunstenaars en muzikanten spraken zich uit in hun werk. Zo ook Constant. Het heeft grote impact op hem. Het thema oorlog krijgt weer een prominente plek in zijn werk. Een goed voorbeeld daarvan is het schilderij *Mekong River* – een sleutelwerk van Constant uit dit tijdperk. Op 30 april 1970 kondigt president Nixon op televisie aan dat hij 2.000 militaire gevechtstroepen naar Cambodja gaat sturen. Met die aankondiging herroept hij zijn belofte dat hij 150.000 troepen uit Vietnam zou terugtrekken. Opnieuw zouden jonge Amerikaanse mannen moeten worden opgeroepen om te vechten. Op 1 mei 1970 maakt Constant met krantenknipsels van *Het Parool* de collage *Mekong River*. Laura Stamps, curator bij het Kunstmuseum in Den Haag, het museum dat een groot deel van [het] New Babylon[project] in bezit heeft, ziet dat de realiteit binnenkomt in het werk van Constant uit die periode.

Laura Stamps (LS): Eerst was New Babylon inderdaad een idee, maar hij laat wel op een gegeven moment de realiteit binnensijpelen. Dus hij begint ook collages te maken waar hij allerlei quotes uit de krant, over Vietnam bijvoorbeeld, begint te gebruiken. Hij gaat ook weer schilderen, dat is ook interessant, dat heeft hij dan heel lang niet gedaan. In 1960 zo'n beetje maakt hij weer een eerste schilderij, *Ode aan Odéon* [oorspronkelijke Franse titel: *Ode à l'Odéon*], daar refereert hij bijvoorbeeld heel erg aan de studentenprotesten in Parijs. Dat ziet hij overigens als iets goed, dus protest uit het volk ziet hij als een positief gegeven. Maar hij begint bijvoorbeeld ook schilderijen te maken, dat is dan iets later, [*Le*] *Massacre de My Lai* bijvoorbeeld, dus je ziet dat de realiteit binnenkomt. En ook schilderijen die hij rond '72, '73 maakt, schilderijen als de *Terrains Vagues*, dat lijken dan inderdaad open ruimtes, maar als je beter kijkt zie je dat daaronder ook krantenknipsels zijn gebruikt. Dus ik denk dat hij, ja, gewoon oog in oog kwam te staan met wat zich allemaal voltrok in de wereld.

TvE: Het werk van Constant laat zich moeilijk in een hokje plaatsen. Opnieuw stapt hij begin jaren '70 een nieuwe fase van zijn carrière in. Van schilderen naar architectuur en nu weer terug naar het

schildersdoek. Wat maakt dit hem nou, volgens Laura Stamps en Constants vriend en kunstenaar Ronald Tolman? Architect, kunstenaar, toch ook schrijver, een schilder, een activist?

LS: Ik zie hem ook allereerst als kunstenaar, maar wel als een geëngageerd kunstenaar, dus wel iemand die *in touch* was met de maatschappij en hoe die zich aan het ontwikkelen was. Het RKD heeft bijvoorbeeld, dat is hier in Den Haag, dat is het kunsthistorisch archief, en die heeft bijvoorbeeld van hem alle knipsels die hij heeft verzameld uit kranten en dan gaat het bijvoorbeeld ook over hoe de computer ons als mensen zou veranderen, dus dan zie je bijvoorbeeld twee mensen achter een tafel zitten die hebben dan niks meer te doen en dat komt dan door de computer. Dus dan hebben zij eigenlijk op hun werk niks meer om handen. Dus dat soort knipsels heeft hij allemaal bewaard, maar ook over de Vietnamoorlog heel veel. Dus hij was heel erg duidelijk bezig met wat, ja, wat er in de wereld gebeurde, dus het is wel iemand die een heel duidelijk engagement heeft.

Ronald Tolman (RT): Nou je kunt gewoon zeggen dat hij op een hele goede manier met een soort kritische distantie geëngageerd was natuurlijk. Hij was daar zeer betrokken bij en had ook eigenlijk totaal geen begrip voor mensen die daar schouderophalend aan voorbij gingen. Dan kom ik wel steeds terug op het verhaal: Constant zat goed in elkaar wat dat betreft.

TvE: Wat hij ook deed: “Constant was geëngageerd,” zeggen mensen die zijn werk goed kennen, of hem persoonlijk goed gekend hebben. Maar hij kende ook een luchtige kant.

RT: In de tijd dat Cobra dus opkwam en dat... dan weet ik niet precies meer of ik het goed vertel, maar in ieder geval moest hij bij een officiële opening aanwezig zijn en hij had geen pak. Toen heeft hij een... is hij naar een kleermaker gegaan en toen heeft hij tegen die kleermaker gezegd: “Wilt u voor mij een pak maken? Mag ik dan met een schilderij betalen?” had hij tegen die kleermaker gezegd. Nou met veel tegenzin die kleermaker een schilderij uitgekozen in ruil voor het pak wat Constant nodig had bij de opening. Maar wat hij op een gegeven moment... met heel veel plezier vertelde hij me, met een heel blij gezicht: “Weet je wat er gebeurd is? Ik heb telefoon gekregen uit Londen van Christie’s en daar blijken twee jonge mensen een schilderij aangeboden te hebben voor Christie’s”... voor een bepaald bedrag en de veilingmeester waarschijnlijk die had hem dus gebeld en gevraagd aan Constant of dat een authentiek schilderij van hem was uit de Cobratijd. Want die werd voor veel te weinig geld aangeboden. “Nee, dat is echt een schilderij dat ik gemaakt heb. Dat heb ik toen geruild.” En die twee jonge mensen, dat bleken de kinderen te zijn van die kleermaker die was overleden en die wilden geld hebben, want die wilden een nieuw huis kopen en zo. Dat schilderij heeft op die veilig zó veel opgebracht dat ze meteen een nieuw huis hebben kunnen bouwen. Dus Constant was helemaal in de wolken, want dat had hij eigenlijk geïnitieerd en het schilderij bleek toen trouwens ook gekocht te zijn door een verzamelaar en dat was Alain Delon, een beroemde Franse filmster. En daar was hij dan echt oprecht kinderlijk blij om, dat zijn schilderij dat helemaal veroorzaakt had. Nou dat vind ik... daarmee is Constant de voeten uit getekend eigenlijk.

TvE: Constant blijft de ‘spelende mens’ – ‘homo ludens,’ zoals Johan Huizinga in het Latijn voor ons vertaalde – centraal zetten. Ook in zijn persoonlijke leven. In deze aflevering staan we daarom ook stil bij

dit concept. Johan Huizinga was een Nederlandse cultuurhistoricus. In zijn boek, *Homo ludens: Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur*, dat verschijnt in 1938, betoogt hij dat menselijkheid en haar cultuur voortkomt uit spel, uit spelen. Spel is niet slechts een aspect van cultuur, zegt Huizinga, maar het is de oorsprong van cultuur en is overal aanwezig. Spelen, het lijkt een tegenstelling, is een serieuze zaak. Vrienden, zoals Ronald Tolman, bewaren warme herinneringen aan de vreugdevolle momenten in deze vriendschap, aan lange nachten vol muziek, want Constant was een begenadigd muzikant.

RT: Als ik dus bijvoorbeeld in Amsterdam met hem was en ik kwam 's avonds laat thuis hier, in Beuningen, dan ging bijvoorbeeld om één uur de telefoon en dan kreeg ik de opdracht van niet op de haak leggen, maar ernaast leggen en luisteren, dat was dan de opdracht. En ik kan er nog ontroerd van raken, als ik het me herinner, want dan ging hij met Jan Kalkman mijn favoriete muziek, dat was 'Liebesleid' van Kreisler, door de telefoon spelen, beide heren hadden aardig gedronken natuurlijk, maar dat klonk dan door de telefoon en dan was het... Als het afgelopen was, "nou, welterusten", dus nou ja, dat waren de [?] van Constant, dat was natuurlijk... eigenlijk zijn dat soort vrienden goud waard.

TvE: Hij hield van de Roma muziek, in die tijd aangeduid als zigeunermuziek. Constant komt, tijdens zijn reizen in 1956, in aanraking met de Romagemeenschap. Hij reisde onder andere naar Alba, in Italië, waar hij de zigeurgemeenschappen ontmoette en gefascineerd raakte door hun cultuur en levensstijl. Hun muziek, dans en en folklore inspireerden hem en beïnvloedden zijn latere kunstwerken. In zijn schilderijen uit de jaren 1950 en 1960, zoals de New Babylonserie, integreerde hij elementen van de Romacultuur en nomadische levensstijl in zijn visie op een toekomstige stad. Hij beschouwde de Roma als vrije geesten en zag hun levensstijl als een alternatief voor de burgerlijke maatschappij.

Ontmoet Alex Timmerman, een muzikale vriend van Constant. Net als vriend Ronald Tolman een stuk jonger dan Constant. We bezoeken hem in Zwolle. Alex Timmerman speelt en doceert gitaar, maar vooral ook mandoline, een Zuid-Europees snaarinstrument. Eindeloos kon hij met Constant praten over deze instrumenten, en vooral ook: samen spelen. Herinnert hij zich hoe hij Constant leerde kennen?

Alex Timmerman (AT): Ik denk dat het vlak na mijn afstuderen was, dus dat zal de tachtiger jaren geweest zijn, dat ik via mijn docent Pieter van der Staak, die ook dezelfde interesse had, oude instrumenten, oude gitaren, dat via hem ik met Constant in aanraking ben gekomen. Dus toen ik op het Conservatorium in Zwolle studeerde, toen bracht Pieter mij op het idee om misschien ook die interesse voor instrumenten uit te breiden en eens mensen te ontmoeten die grotere collecties hadden in Nederland en daar was Constant er dus één van.

Ik denk... Constant's z'n interesse was denk ik aanvankelijk voor de viool, maar ergens moet er iets zigeunerachtigs in hebben gezeten, dat zie je z'n hele leven wel als draad, dat je zou kunnen zeggen, nou, het is toch die zigeunerlijn die maakt dat hij in ieder geval draagbare instrumenten zo veel mogelijk leuk vond, mooi vond. En dan zie je dat, ja, gitaar hoorde daarbij. En vond het leuk daar op te improviseren. Deed hij op de viool ook. Ik heb hem nooit noten zien lezen. Misschien kon hij dat wel, maar dat is iets

wat niet aan de orde was. Absoluut niet. Dus alles ging uit het hoofd en direct op de snaren. En zo kon hij voortreffelijk gitaarspelen, ja.

(Muziek: 'Le Dernier Rêve' uit de originele soundtrack van *Constant 1-op-1* door NEEF.)

TvE: De herinneringen van Ronald en Alex aan de vriendschap met Constant zijn warm. Gesprekken waren diepzinnig, vertelt Alex en als makers onderling werd er vaak samen gecreëerd. In de eerste aflevering hoorden we al dat Ronald en Constant samen etsen maakten, terwijl ze aan het schaken waren. Ronald Tolman blikt met ons terug op de eerste keer dat Constant bij hem op bezoek kwam, in zijn atelier aan de Waal.

RT: Ja, de eerste ontmoeting hier was eigenlijk heel curieus, want er lag een hele grote etsplaat en daar zat gewone etsgrond op en die etsen heb ik gemaakt met een mes. Hij was verbaasd aan het rondkijken hier en etsen dat had hij altijd wel gedaan, maar dan kon hij eigenlijk zelf niet, die techniek, daar had hij altijd mensen voor die hem daarbij hielpen. Maar daar lag die hele grote plaat en hoe het precies gekomen is weet ik niet, maar hij zei van "als je een portret kan maken moet je gewoon een portret van me maken." En hij heeft zitten poseren alsof hij altijd poseerde, dat heeft hij dus nooit gedaan, en ik met een soort brutaliteit, ging een portret van hem maken, alsof ik wekelijks een portret van iemand maakte, ik had het nog nooit gedaan. Hij rookte toen nog in die tijd en hij vroeg of ik een klein sigaartje had. In die tijd had ik hier ook varkens en schapen en zo en voor de veehandelaren had ik dan dikke sigaren liggen, van die ouderwetse met een bandje eromheen. Dus ik had één zo'n dikke sigaar nog en die heeft hij op zitten roken, almaar naar buiten starend. En ik heb dat portret van hem gemaakt en dat was de eerste keer dus dat hij hier was gelijk. En door iemand anders is dat portret toen als ets gestuurd naar de portretbiënnale in Tuzla, in toenmalig Joegoslavië en daar heb ik de eerste prijs van de portretkunst gekregen, ja.

AT: Ik heb Constant altijd meegemaakt als altijd heel intens en heel erg serieus. En natuurlijk kon je lol hebben en kon je lachen, maar het was ook vooral gewoon heel erg geconcentreerd en dat wat je deed met volle overtuiging doen. Dus heel erg passievol zeg maar. Dus het ging altijd dieper dan oppervlakkig iets kletsen of zo en dan... daar was altijd een gitaar, dus ik hoefde nooit iets mee te nemen. Dus ik kon gewoon die gitaar pakken en dan ging ik wat spelen en Constant vond het prachtig en dan werkte hij gewoon of hij zat te luisteren en Tikus, z'n hond, die zat erbij en die mocht ik ook graag, dus dat was helemaal te gek. Tikus was altijd bij hem. Ja, dat was gewoon... was gewoon bijzonder, kan ik wel zeggen.

RT: Muziek, dat was zijn leven en hij vond dat ook... z'n gitaarspel, z'n cimbaalspel, dat vond hij ook zijn *Violon d'Ingres*. Dus... het meesterschap wat hij naast z'n meesterschap als kunstenaar had. Hij had ook een hele aparte manier bijvoorbeeld om gitaar te spelen. Dan trok hij een soort vogelsnuit en hij keek recht omhoog en de steel van z'n gitaar die stak recht omhoog en hij bekommerde zich om niemand meer, maar hij zat helemaal in de muziek.

TvE: Constant's liefde voor muziek zegt veel over zijn veelkleurigheid. Over zijn hang naar een nomadisch bestaan. Hij geeft de Romamuziek een prominente plek in wat hij speelt en wie hij ontmoet. Constant's vrienden leren zo een zachte kant van hem kennen.

AT: Ik zag een Constant die bezig kon zijn met de geneugten van het leven, dus als Pepe Romero kwam uit Amerika en die gaf bij ons een cursus in Zwolle en Constant was er ook, dan was het plezierig en dan kon je een flamencoschilderij verwachten na een maand of twee of na een jaar, met een gitarist erop. En die zijn er ook echt. Of zoals bij Detlef Tewes die kwam, dat is een beroemde mandolinespeler, mandolinist moet ik zeggen, en een paar maanden later was daar Detlef Tewes. Niet exact nageschilderd, dat was niet zijn bedoeling, hij wilde die impressie geven van een spelende mandolinist. En dat was wel leuk natuurlijk, dat je ziet van... dat beïnvloedde hem wel.

TvE: Alex Timmerman vindt in zijn archief nog oude opnames van een jamsessie. U hoort Constant musiceren samen met vrienden. Dit vond plaats in het atelier van Constant.

Audiofragment van de jamsessie: (levendige muziek en gezang)

TvE: Er hoort ook beeldmateriaal bij. Dit kunt u zien op de website van stichtingconstant.nl. We zijn Alex natuurlijk dankbaar voor dat hij dit fragment heeft teruggevonden. Zo ook de maker ervan. Die hebben we alleen niet weten te achterhalen. Mocht u nou meer informatie hebben hierover, neem dan vooral contact met ons op.

Een van de meest veelzeggende fragmenten van Constant als vriend, is de herinnering van Ronald, aan zijn 43e verjaardag.

RT: Ik heb hier dus m'n 43e verjaardag gevierd. Ooit. En dat was hier helemaal vol met vrienden en gedoe en toen 's avonds om een uur of tien, elf, werd er gebeld en toen kreeg ik het verjaardagscadeau van Constant en dat was een oude Volkswagenbus die voor de deur stond en daar stapte een stel Roemeense zigeuners uit, met instrumenten. Die spraken geen enkel ander woord behalve hun eigen Roemeens en die hebben hier in de hoek... ik had dus zelf jongens uit Amsterdam uitgenodigd van een klezmerband, dus Jiddische muziek, en dat gaat ontzettend goed samen met zigeunermuziek ook. Nou, die hebben hier ongeveer de dakpannen van m'n atelier afgespeeld. En dat was de geste van Constant bijvoorbeeld ook.

TvE: Als makers zien we graag de spelende mens in Constant terug. Zien we daar nu Constant als spelende mens? Is dit nu wat hij bedoelde met die 'homo ludens'? Constant als muzikant was absoluut speels, maar de parallellen met de 'homo ludens' in volle wasdom zoals Johan Huizinga hem beschreef bijvoorbeeld, dat gaat wat te ver. Hoe kijken Alex Timmerman en curator Laura Stamps naar Constant als 'spelende mens'?

AT: Ik weet niet of je dat zozeer als de 'spelende mens' moet zien. Ik denk dat je het meer zo moet zien: het is betrokken zijn met. Dus je bent als mens iets aan het doen. Dat doen is voor Constant belangrijk.

Het is niet zozeer het spelen, het is gelukkig zijn met datgene wat je doet. Nou, dat is wat het is. Dat is met schilderkunst ook. Ik denk nooit dat hij de schilderkunst als werk heeft gezien, zo is het bij mij nooit overgekomen. Voor Constant was dat spelen, spelen met kleur, spelen met zijn penselen, het gevoelsmatige. En ook New Babylon, het bezig zijn met stokjes en met gaasjes of met ijzertjes of weet ik veel. Dat was peuteren en dat is wat hij leuk vond.

LS: Ja, een kunstenaar is natuurlijk wel een spelende mens, want een kunstenaar die... en zeker zo iemand als Constant, die maakt dingen ook uit een innerlijk moeten en ik geloof zeker dat Constant dat deed, hij is ook tot het laatst is hij blijven schilderen bijvoorbeeld. Ik denk ook dat hij gewoon niet anders kon. En bijvoorbeeld in die maquettes, ik heb daar opnames van gezien, hoe hij daar in zijn atelier aan het werk was, maar ook buiten op een plaatsje en dan zie je zijn zoon die meewerkt, maar ook andere mensen en dan drinken ze gezellig een biertje en dat zetten ze erop en dat heeft een... ja, dat heeft voor mij wel een hele losse, expressieve kracht. Dus ik denk, in die zin was hij wel een spelende mens, maar het is natuurlijk wel iemand die verknocht was aan z'n vaste werkplek bijvoorbeeld, hij was zelf niet iemand die continu de hele wereld rondreisde, niet dat hij nooit eens ergens heen ging, maar ik denk wel dat hij erg verknocht was aan Amsterdam, bijvoorbeeld.

TVE: In deze aflevering zagen we Constant in de nieuwe fase van zijn leven. De [woelige] jaren '70, een oorlog in Vietnam wat aanleiding gaf voor veel protestkunst. De periode staat in schril contrast met de spelende mens. De realiteit van het bestaan kon ook Constant niet ontkennen. En toch blijft hij werken aan een betere wereld. Hij blijft maatschappelijk geëngageerd. Dat is vandaag de dag nog steeds relevant, zegt Alex Timmerman.

AT: Aan de andere kant zie je dat de betrokkenheid van Constant met wat er om hem heen gebeurt aan mensen die ontheemd raken, die op weg zijn naar een nieuw land of zo, hè... zeg maar. Die zie je terugkomen of mensen die geëxecuteerd worden door een of ander regiem, want je ziet op zo'n schilderij zie je gewoon mensen met een geweer staan die iemand anders dus ombrengen, dus zijn betrokkenheid bij wat er in de wereld gebeurde aan onrecht, wat we nu op de televisie weer zien, hè? Dat mensen bij de Wit-Russische-Poolse grens... en dat die vluchtelingen daar staan. Nou, dat is precies Constant zijn schilderij. En hij... de titel is zoiets van 'Ontheemde mens.' [Timmerman bedoelt waarschijnlijk *Les expulsés*.] Het zou dus eigenlijk voor elke eeuw, elke tijd kunnen gelden. En dat zie je, dat is zijn betrokkenheid.

TVE: We sluiten af met een boodschap van architect en voormalig rijksbouwmeester Floris Alkemade. U hoort hem opnieuw in de vierde en laatste aflevering, want hij ziet ook nog iets anders, wat naadloos aansluit op de filosofie van de 'homo ludens,' die deze aflevering centraal stond. Want het enige dat ons echt onderscheidt van machines, van techniek, van industrialisering, is onze aanleg om te spelen. En juist daarom hecht Constant hier zo'n groot belang aan. In zijn zoektocht naar relevantie, naar hoop, naar een groter doel.

FA: Maar het is natuurlijk in zijn periode direct na de oorlog ook, was er ook een soort beeld van "de opkomende industrialisering gaat heel veel veranderen." Dat beroemde boek van Giedion,

Mechanisation Takes Command, van de mens is daar dadelijk niet meer aan zet, maar de machines gaan het spel uitmaken. Dus ik denk in die zin dat Constant ook wel onderdeel was van een soort cultuur die met heel veel argwaan keek naar “oké maar wat doen de machines en wat doen wij?” Maar ik vind het intrigerende van wat Giedion schrijft, maar ook andere denkers, dat waren ook allemaal weer meteen de dystopieën van: “Ja maar jongens, de machines gaan het overnemen en wij staan duidelijk buitenspel.” Terwijl Constant het in zich had om een stap verder te denken. Zo van: “Nou prima toch.” Van, ik weet niet of hij het ooit zo gezegd heeft, maar ik interpreteer het zo van: “Ik wil niks doen wat een machine kan. Maar wat doe ik dan wel?” En dat is natuurlijk waar ook zijn gedachtegoed aan dat van Johan Huizinga gekoppeld is, de ‘spelende mens,’ dat is wat ons echt onderscheidt. “En laten we dan daar goed in worden en laten we dat dan ook als een cultuur omarmen,” dus ik denk dat hij enerzijds onderdeel was van een tijd waarin een aantal vragen naar boven kwamen van oké, maar wat als we dan zoveel machines, zoveel industrialisering krijgen, maar dat hij als een van de weinigen in staat was om ook de stap verder te zetten, van oke maar niet zozeer van de focus op wat eindigt er, maar vooral de focus op oké, maar wat voor nieuwe mogelijkheden ontstaan er dan? En dat veld te verkennen met een zekere enthousiaste, verwonderlijke natuur en nieuwsgierigheid – dat is denk ik zijn kracht.

(Muziek: ‘Exit New Babylon’ uit de originele soundtrack van *Constant 1-op-1* door NEEF.)

TvE: Bedankt dat u heeft geluisterd naar deze aflevering. Blijft u vooral luisteren naar aflevering vier. Hier horen we onder andere hoe de Griekse kunstenaar Antonis Pittas het werk van Constant integreert in dat van hemzelf.

Antonis Pittas: First of all I’m... the title of the installation is *Don’t Forget Me Here*. The title of the work comes from the humanitarian crisis. It is from Afghanistan and is the refugees that tried to leave Kabul.

TvE: Ook horen we Kim van der Horst, directeur van Stichting Constant. Zij vertelt ons over de toekomstambities die de stichting heeft met het oeuvre van Constant Nieuwenhuys.

Kim van der Horst: Maar als ik het vanuit het oeuvre bekijk, of vanuit wie Constant was als kunstenaar, dan denk ik dat het uiteindelijk echt tussen andere kunstenaars moet hangen. Dat het echt over de hele wereld moet hangen tussen gelijkgestemden, of misschien tegengestelde stemmen, weet je wel, dat die dialoog eigenlijk door blijft gaan via die kunstwerken.

TvE: We treffen u graag weer.

(Muziek: Leader voor *Constant 1-op-1* door Aafke Romeijn.)

Correcties en aanvullingen achteraf zijn weergegeven met tekst tussen haken: “[...]”.